

Vytautas SINICA  
Vilniaus universitetas

---

## Visuomenės požiūris į mokymą apie lytiškumą

**SANTRAUKA.** Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, ne pirmą dešimtmetį vyksta diskusijos dėl lytiškumo ugdymo paradigmos, renkantis tarp lytinio švietimo, orientuoto į apsaugojimą nuo nepageidaujamų lytinio aktyvumo pasekmių ir traktuojančio vaisingumą kaip grėsmę, ir lytiškumo ugdymo, siekiančio ugdyti nuostatą sieti lytinį aktyvumą su ilgalaikiais įsipareigojimais ir suvokiančio vaisingumą kaip galimybę. Valstybės lygmeniu Lietuvoje iki šiol nėra pavykę pasirinkti vienos iš šių paradigmių ir nuosekliai ją įgyvendinti valstybinėje švietimo sistemoje. To pasekmė – lytiškumo ugdymo srityje iki šiol egzistuojantis ugdymo vakuumas, kurį mėgina užpildyti skirtingoms paradigmoms atstovaujančios nevyriausybines organizacijos. Lietuvos Respublikos Konstitucija nurodo, kad tėvai ir globėjai „nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“ (26 straipsnis). Nėra abejonių, kad mokymas apie lytiškumą yra dorovinio auklėjimo sritis, tačiau iki šiol nėra visuomenės nuostatų šiuo klausimu tyrimų. Darbu siekiama išsiaiškinti, kurios paradigmos pamatinius principus atitinkantį mokymą apie lytiškumą palaiko dauguma Lietuvos gyventojų.

**RAKTAŽODŽIAI:** lytiškumo ugdymas, lytinis švietimas, mokymas apie lytiškumą, homoseksualumas, seksualinis aktyvumas, švietimo politika.

### Įvadas

---

Jaunimo supažindinimo su lytiškumu ir lytiniu gyvenimu klausimas jau mažiausiai dešimtmetį reguliariai iškyla Lietuvos viešojoje erdvėje ir politinėse diskusijose. Visuomenėje ir ekspertų pasisakymuose vyrauja sutarimas, kad tėvai neužtikrina žinių šiais klausimais, todėl tai turėtų padaryti kitos, tėvų auklėjimą papildančios ugdymo priemonės. Ilgus metus viešojoje erdvėje gausiai cituota visuomenės nuomonės apklausa, pagal kurią net 90,2 procento respondentų Lietuvoje pritaria, kad „mokykloje turi būti

privalomas lytinis švietimas<sup>1</sup>. Valstybės institucijoms reguliariai teikiamos peticijos su reikalavimais užtikrinti, jog bendrojo ugdymo programose būtų suteikiama žinių apie lytiškumą. Viešos diskusijos Lietuvoje remiasi prielaida, kad egzistuoja kone visuotinis sutarimas dėl mokymo lytiškumo temomis būtinumo, ir koncentruojasi apie klausimą, koks turėtų būti tokio mokymo turinys ir tikslai.

Tačiau būtent nesutarimai dėl mokymo turinio ir tikslų pasirodė esą tokie gilūs ir neišsprendžiami, jog Lietuvoje daug metų nepavyko priimti nacionaliniu mastu privalomos lytiškumo ugdymo ir rengimo šeimai programos. 2007 metų vasario 13 dieną buvo patvirtinta Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa<sup>2</sup>. Nors agituojant už privalomą mokymą apie lytiškumą bendrojoje ugdymo programoje dažniausiai išsakomas kovos su paauglių nėštumais ir lytiškai plintančiomis ligomis motyvas, sutarimo dėl šių problemų priežasčių taip pat nėra. Galiausiai 2016 metais, Vyriausybės kadencijos pabaigoje, Švietimo ir mokslo ministerija patvirtino „Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programą“ (toliau – programa). Programa bent iš dalies nuvylė skirtingų stovyklų šalininkus, nes joje nesėkmingai mėginta suderinti fundamentaliai nesuderinamas pozicijas. Programos pagrindu tapo į rengimą šeimai nukreiptos lytiškumo ugdymo paradigmos nuostatos (tai aiškiausiai matyti iš programos principų), tačiau esama ir gausių su šia paradigma nesuderinamų nuostatų, ypač seksualinių mažumų klausimais. Programos įgyvendinimas mokyklose remiasi integruotu dėstymu (tam neskirta atskiros pamokos) ir susiduria su įvairiomis problemomis, dėl kurių programa daugumoje mokyklų faktiškai lieka neįgyvendinama.

Tokia situacija lemia, kad Lietuvos jaunuolių mokymas apie lytiškumą nėra universaliai užtikrinamas, greičiau priešingai, paliktas privačioms (mokytojų) ir visuomeninėms (nevyriausybinėms organizacijoms) iniciatyvoms. Įvairios nevyriausybines organizacijos, turinčios skirtingas mokymo apie lytiškumą vizijas, Lietuvoje gali organizuoti įvairių formų užsiėmimus moksleiviams lytiškumo tema.

Tyrimo tikslas: įvertinti, kurios paradigmos – lytiškumo ugdymo ar lytinio švietimo – pamatinius principus atitinkanti mokymą apie lytiškumą palaiko Lietuvos gyventojai. Šiam tikslui keliami uždaviniai: išgryninti abiejų paradigmų skiriamuosius bruožus, išsiaiškinti, kokius vertybinius prioritetus lytiškumo ugdymui teikia šalies gyventojai. Keliami ir tikrinama hipotezė, kad Lietuvos visuomenėje esama aiškiai dominuojančių nuostatų mokymo apie lytiškumą turinio klausimais.

Tyrimo derinami skirtingi socialinių mokslų metodai: diskurso analizė, kiekybinės visuomenės apklausos ir giluminiai interviu.

<sup>1</sup> Ieva Urbonaitė-Vainienė, „Kai pastoja 13-metės: ką kalbėti ar nekalbėti apie lytiškumą?“, *DELFI* (2014), <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kai-pastoja-13-metes-ka-kalbėti-ar-nekalbėti-apie-lytiskuma.d?id=64198242>.

<sup>2</sup> „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa“, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (2007). <https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/neformalus%20ugdymas/2007-02-07-ISAK-179.pdf>.

## 1. Lytinis švietimas *versus* lytiškumo ugdymas

### 1.1. Sąvokų painiava

Pats žodynas mokymo apie lytiškumą srityje yra painus ir itin reikšmingas, nes sąvokos „lytinis švietimas“ ir „lytiškumo ugdymas“ yra radikaliai skirtingo turinio, tačiau nuolatos (ir neretai sąmoningai) vartojamos kaip sinonimai tiek vienos, tiek kitos paradigmos šalininkų. Nė viena iš šių sąvokų nėra tinkama apibendrintai įvardyti abi šias paradigmas. Literatūroje sutinkama bandymų kaip bendrąją vartoti „rengimo šeimai“ sąvoką, tačiau ir ji tiek savo turiniu ir semantika, tiek vartosena teisės aktuose nėra tinkama. Šiame tekste vartojama „mokymo apie lytiškumą“ sąvoka nurodo bet koki mokymą lytiškumo, lytinių santykių ir rengimo šeimai tematika, nepriklausomai nuo mokymo tikslų ir prielaidų. Ji pašalina žodyno painiavą, tačiau nėra įprasta lytiškumo srities tyrimuose.

VDU Santuokos ir šeimos studijų centro vyriausioji mokslo darbuotoja Birutė Obelenienė teigia:

Diskutuojant apie jaunimo rengimo šeimai turinį – lytiškumo ugdymą ar lytinį švietimą, būtina pabrėžti, jog šie du reiškiniai nėra nei analogai, nei vien tik skirtingi pedagoginiai procesai. Pirmiausiai tai skirtingos pasaulėžiūros, besiremiančios skirtingu požiūriu į žmogų. <...> Šiandien paaugliams yra siūlomi du skirtingi lytiškumo sampratos modeliai: integruoto lytiškumo (lytiškumo ugdymo programose) ir dezintegroto lytiškumo (lytinio švietimo programose). Pirmasis modelis grįstas pagarbos gyvybei principu, meilės išreiškimo ir prokreacijos neatsiejamumu lytiniuose santykiuose. Antrajame vadovaujamosi saugesnio sekso nuostata: lytiniai santykiai atsieti ir nuo meilės, ir nuo reprodukcijos (lytinio švietimo terminas), o kontracepcijos naudojimas būtinas siekiant išvengti nepageidaujamų lytinių santykių pasekmių – lytiškai plintančių infekcijų ir nėštumo. Taigi, lytiniu švietimu įperšama mintis, kad nėštumas yra lytiškai plintanti infekcija. Lytiškumo ugdymo sampratoje lytiniai santykiai, pastojimas, nėštumas ir gimdymas suvokiami tiesioginiame priežastiniame sąryšyje. Todėl nėštumas priimamas kaip ateities siekinys bei sąmoningai planuojamas atidedant vienintelę nėštumo priežastį – lytinius santykius – vėlesniam visavertės brandos laikotarpiui. Lytiniame švietime lytinių santykių ir nėštumo ryšys nėra aiškiai suvokiamas, nes nėštumo ar lytiniu būdu perduodamų infekcijų priežastimi laikomas ne pernelyg ankstyvų lytinių santykių turėjimas, bet „nesisaugojimas“, t. y. kontracepcijos nenaudojimas<sup>3</sup>.

<sup>3</sup> Birutė Obelenienė, „Lytiškumo ugdymo ir lytinio švietimo siekiamų rezultatų esminiai skirtumai“, in *Jaunimo rengimas šeimai: lytiškumo ugdymas ar lytinis švietimas?* Sud. Birutė Obelenienė (Ukmergė: Valdo leidykla, 2014), 42–43.

Taigi lytinis švietimas ir lytiškumo ugdymas iš esmės skiriasi ne tik žmogaus samprata, bet ir savo tikslais bei prielaidomis. Antropologijos požiūriu lytiškumo ugdymas žmogų suvokia kaip asmenį – apibrėžtos prigimties būtybę, – kuri yra kūno, sielos ir dvasios vieninga visuma. Žmogaus lytiškumo ugdymas privalo jį suvokti kaip visumą, o ne atsietai vien emocines ar biologines funkcijas. Lytinis švietimas, priešingai, laiko žmogų esant atviros prigimties ir išskiria medicininių bei biologinių aspektų svarbą, vengdamas tiesiogiai aptarinėti kitus aspektus. Skiriasi ir jų požiūris į vaisingumą. Lytinis švietimas vaisingumo nelaiiko asmens gėriu ir siekia suteikti informacijos apie tai, kaip išvengti nepageidaujamų lytinių santykių pasekmių – lytiškai plintančių ligų ir neplanuoto nėštumo. Daroma prielaida, kad, kontroliuojant šias grėsmes, patys lytiniai santykiai asmenybei neigiamų padarinių neturi. Orientuojamasi į ankstyvo lytinio gyvenimo nepageidaujamų pasekmių šalinimą. Lytiškumo ugdymas, priešingai, vaisingumą laiko vertybe, kurios realizavimą tikslinga atidėti iki visiškos asmenybės brandos. Orientuojamasi į ankstyvo lytinio gyvenimo prevenciją, mokoma suvaldyti lytiškumą ir visada sieti lytinius santykius su ilgalaikiu įsipareigojimu partneriui.

Lytinis švietimas remiasi prielaida, kad paaugliai būtinai nori turėti lytinių santykių, todėl tinkamas klausimas yra tik „kaip padaryti juos saugius?“. Siūlymas susilaukyti nuo ankstyvų lytinių santykių šioje paradigmoje suvokiamas kaip dogmatiškas ir ignoruojantis faktinę tikrovę. Už privalomą lytinį švietimą agitavusi Seimo narė Birutė Vėsaitė teigė, jog „pasakyti jaunam žmogui, kad sekso nereikia, turbūt tas pats, kas pasakyti – nustok valgyti“<sup>4</sup>. Pastebėtina, kad absoliuti dauguma jaunuolių Lietuvoje iš tiesų nepraktikuoja ankstyvų lytinių santykių: VU docentės Ž. Bumbulienės turimais apklausų duomenimis, du trečdaliai paauglių susilaikydami sulaukia pilnametystės<sup>5</sup>, o Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, tarp penkiolikmečių lytinių santykių Lietuvoje būna turėję 22 proc. berniukų ir 7 proc. mergaičių<sup>6</sup>. Tai vieni mažiausių skaičių Europoje. Kitų šalių statistika rodo, kad šie skaičiai auga šalyje pradėjus reklamuoti kontracepciją.

Lytiškumo ugdymas, priešingai, yra orientuotas į rizikingo seksualinio elgesio, o ne jo pasekmių, prevenciją. Kadangi elgesį pirmiausia lemia vertybinės nuostatos, ši prieiga akcentuoja atitinkamų vertybių ir požiūrio į šeimą bei seksualinį gyvenimą ugdymą, o ne vien faktinių žinių suteikimą. Pastarąjį akcentuoja lytinis švietimas. Lytiškumo ugdymo paradigma neatmeta tikslo išvengti paauglių nėštumų ir lytiškai plintančių ligų, tačiau kartu pripažįstama, jog esama ir kitų – iš esmės neišvengiamų – aktyvaus lytinio gyvenimo pasekmių nesusiformavusiai asmenybei. Tokios pasekmės:

<sup>4</sup> Birutė Vėsaitė, „Reprodukcinė sveikata. Ar Lietuva vykdo tarptautinius įsipareigojimus“, *Lietuvos Respublikos Seimas* (2006), [http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5\\_istorija.show5-p\\_r=3726&p\\_d=50851&p\\_k=1.html](http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3726&p_d=50851&p_k=1.html).

<sup>5</sup> „Visuomenės nuomonės tyrimas lytinio švietimo klausimais“, *Spinter Research* (2014), <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menutop/9/home/publish/NjAxOzk7OzA=>.

<sup>6</sup> „Dėl rengiamos sveikatos ir lytiškumo ugdymo programos nuogastaujama be pagrindo“, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (2016), [https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai\\_spaudai/naujienos\\_1/del-rengiamos-sveikatos-ir-lytiskumo-ugdymo-programos-nuogastaujama-be-pagrindo](https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/del-rengiamos-sveikatos-ir-lytiskumo-ugdymo-programos-nuogastaujama-be-pagrindo).

su ankstyvais lytiniais santykiais koreliuojantis dažnesnis nusivylimas turėtais romantiniais ryšiais, aukštesni depresijos, minčių apie savižudybę rodikliai nei tarp lytiškai pasyvių bendraamžių<sup>7</sup>. Lietuvoje taip pat fiksuojami įvairiausi kontracepcijos pagalba niekaip neišsprendžiami neigiami lytinio aktyvumo padariniai: trečdaliu daugiau seksualinę patirtį turinčių 11–12 klasių moksleivių teigia mokykloje jaučiantys nuolatinę įtampą (atitinkamai 13,3 ir 20,3 proc.), dvigubai dažniau yra galvoję apie savižudybę (6,8 ir 12,6 proc.), beveik dvigubai dažniau teigia „dažnai arba nuolat“ patiriantys pyktį ir agresiją (8,8 ir 15,5 proc.), galiausiai dvigubai dažniau nei seksualinės patirties neturintys bendraamžiai vartoja stipriuosius alkoholinius gėrimus (atitinkamai 32,1 ir 60,7 proc.)<sup>8</sup>. Lytiškumo ugdymo siūlomas sprendimas – ugdyti nuostatą, jog lytinis aktyvumas nėra būtinas, o susilaikymas – siektinas ir įmanomas iki visiškos asmenybės brandos ir stabilių visaverčių santykių sukūrimo. Vadinamuosius „saugius lytinius santykius“ vartojant kontracepciją lytiškumo ugdymo paradigma laiko rizikos kompensavimo mechanizmu, priešingai deklaruojamiems tikslams, kaip tik skatinančiu rizikingą lytinį elgesį, klaidingai tikint, kad toks elgesys gali būti visapusiškai saugus.

## 1.2. Teorinės prielaidos

Įtampa tarp lytinio švietimo ir lytiškumo ugdymo apskritai įmanoma tapo tik po XX amžiaus septintojo dešimtmečio seksualinės revoliucijos ir moderniosios kontracepcijos išradimo. Pasaulio sveikatos organizacija nurodo, kad

lytinio švietimo įtraukimas į mokyklų programas sutapo su modernių ir patikimų kontracepcijos metodų, ypač „kontraceptinės piliulės“ (angl. *the Pill*), plėčiu prieinamumu ir tobulėjimu, taip pat 1970–1990 m. įvairiose šalyse legalizuotais abortais. Šios inovacijos atvėrė visiškai naujas galimybes atskirti lytiškumą nuo reprodukcijos. Šie pokyčiai apie 1970 m. sukėlė seksualinę revoliuciją ir kartu su kitais faktoriais paskatino moterų emancipaciją, o su

<sup>7</sup> E. M. Eshbaugh, G. Gute, „Hookups and sexual regret among college women“, *Journal of Social Psychology* 148 (2008), 77–89; A. Osorio, C. Lopez-del Burgo, S. Carlos, M. Ruiz-Canela, M. Delgado & J. de Irala, „First sexual intercourse and subsequent regret in three developing countries“, *Journal of Adolescent Health* 50 (2012), 271–278; D. D. Hallfors, M. W. Waller, C. A. Ford, et al., „Adolescent depression and suicide risk: Association with sex and drug behavior“, *American Journal of Preventive Medicine* 27 (2004), 224–231; R. Kaltiala-Heino, E. Kosunen, Å. M. Rimpel, „Pubertal timing, sexual behavior and self-reported depression in middle adolescence“, *Journal of Adolescence* 26 (2003), 531–545; L. Heidmets, A. Samm, M. Sisask et al., „Sexual behavior, depressive feelings, and suicidality among Estonian school children aged 13 to 15 years“, *The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* 31 (2010), 128–136.

<sup>8</sup> S. Ustilaitė, V. Juškelienė, A. Petronis et al., „Paauglių lytinės elgsenos ir psichemocinės būsenos sąsaja“, *Soter* 21 (49) (2007), 85–95, [https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/33969/1/ISSN2335-8785\\_2007\\_N\\_21\\_49.PG\\_85-95.pdf](https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/33969/1/ISSN2335-8785_2007_N_21_49.PG_85-95.pdf).

lytiškumu susijusios vertybės ir normos bei pats seksualinis elgesys pradėjo keistis ar bent nustojo būti tabu<sup>9</sup>.

Medicinos naujoves – nuo penicilino iki kontraceptinių tablečių – lydėjo filosofinės idėjos apie žmogaus seksualumo išlaisvinimą iš įvairių tabu ir visuomenės normų priespaudos. Filosofinė seksualinės revoliucijos kulminacija buvo įtakingo neomarksinės Frankfurto mokyklos atstovo Herberto Marcuse'ės veikalas „Erosas ir civilizacija“, kuriame radikaliausiai plėtotas požiūris, jog žmonija turinti pareigą atsikratyti visų seksualinių potraukių ir seksualinę vaizduotę varžančių socialinių apribojimų, o iš tiesų išlaisvintoje civilizacijoje įsivyratų Erosas – prigimtinės seksualinės laisvės dominavimas, atsikračius žmogų varžančio darbo jungo<sup>10</sup>. Seksualinės revoliucijos laikotarpiu galutinai susiformuoja du požiūriai į lytiškumą (aistrų pavergimas valiai ir žmogaus pavergimas aistroms), kartu visame pasaulyje prasideda ir faktinė politinė kova dėl tokio mokymo apie lytiškumą turinio valstybinėse švietimo sistemose.

Kita vertus, filosofinės šio ginčo prielaidos daug gilesnės ir iš esmės siekia modernybės pradžią bei jos lydimą naują žmogaus sampratą. Klasikinė politinė mintis rėmėsi prielaida, kad žmogus ir visi esiniai turi apibrėžtą prigimtį, iš kurios kyla reikalavimai žmogaus gyvenimui ir elgesiui. Tiek asmens, tiek valstybės tikslas yra tą prigimtį atitikti. Klasikinėje tradicijoje prigimtį atitinkanti lytiškumo raiška buvo reprodukcijai atviri lytiniai santykiai ir palikuonių auginimas stabiliose porose (šeimose). Tai jokiū būdu nereiškia, kad antikinės ar krikščioniškos visuomenės to visada sėkmingai laikėsi. Tačiau steigiamas normatyvinis idealas buvo būtent toks. Krikščionybė galutinai išgrynino šią nuostatą, suformulavusi mokymą šeimos ir gyvybės klausimais ir kaip stabiliausia žmonijos institucija perdavusi jį moderniems laikams.

Modernybės gimimas paprastai siejamas su geografiniais atradimais ir reformacija religijos srityje, tačiau filosofijoje ryškiausias jos lūžis buvo abstraktaus individo išradimas. Ankstyvojo renesanso italų filosofas Piko de Mirandola dar XV amžiaus pabaigoje veikale „Kalba apie žmogaus orumą“ paskelbia giliausią žmonijos mąstymo lūžį sukelsiančias mintis:

[Dievas] sutiko, kad žmogus – neaiškios išvaizdos būtybė, įkurdino jį pasaulio centre ir taip jam tarė: „Neduodame tau, Adomai, nei nustatytos vietos, nei būdingos išvaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, kad vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valia ir savo sprendimu. Visų kitų būtybių prigimtis yra apibrėžta ir apribota pagal mūsų nurodytus dėsnius. Tau nėra jokių apribojimų: atiduodu tave į tavo paties rankas, kad

<sup>9</sup> World Health Organisation Regional Office for Europe and BZgA, *Standards for Sexuality Education in Europe*, Cologne, (2010), 11. [https://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere\\_Publikationen/WHO\\_BZgA\\_Standards.pdf](https://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere_Publikationen/WHO_BZgA_Standards.pdf).

<sup>10</sup> Herbert Marcuse, *Eros and Civilization. A Philosophical Inquiry into Freud* (Boston: Beacon Press, 1974), 222–224.

pasirinktum savo prigimtį pagal savo valią. Įkurdinau tave pasaulio centre, kad iš čia galėtum patogiau stebėti visa, kas dedasi pasaulyje. Nepadariau tavęs nei dangiško, nei žemiško, nei mirtingo, nei nemirtingo, kad, būdamas laisvas ir pagarbos vertas kūrėjas, pats sau suteiktum tokią formą, kokios nori. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotingų būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių<sup>11</sup>.

Nors dėl laikmečio sąlygų tekstui buvo suteikta religinė forma (jis vis tiek paskelbtas erezija), būtent šios tuo metu revoliucingos mintys tapo moderniosios žmogaus kaip neapibrėžtos ir pačios save kuriančios būtybės sampratos pagrindu. Modernusis individas neturi jam būtina būdingų savybių, o kartu ir jam pagal prigimtį privalomų tikslų ar gėrio sampratos. Visa tai modernybėje jam numatoma susikurti pačiam.

Šią apibrėžto ir neapibrėžto žmogaus prieštarą pradedant pokariu atspindi dvi fundamentaliai skirtingos šeimos ir santuokos sampratos ir du jas atitinkantys, tačiau tarpusavyje nesuderinami požiūriai į žmogaus lytiškumą. Viena, prigimtinė šeimos samprata, remiasi prielaida apie apibrėžtą žmogaus prigimtį ir šeimą suvokia kaip nuolatinę sąjungą gyvybei pradėti ir užauginti. Kita, naujoji šeimos samprata, remiasi prielaida, kad žmogaus prigimtis nėra apibrėžta, ir nenumato reikalavimų jo elgesiui, o šeimos sukūrimo tikslas tokiu atveju yra pačių jos narių subjektyviai suvokta laimė gyvenant kartu pasirinktą laiką, su vaikais ar be jų<sup>12</sup>. Būtent šeimos kūrimo tikslas šiaandien yra esminis klausimas visose Vakarų šalyse, taip pat ir Lietuvoje, kylant ginčams dėl teisės susituokti tos pačios lyties asmenims. Tikrasis ginčas, nepaisant vyraujančios retorikos, yra ne dėl to, kas gali tuoktis, o dėl to, kokių tikslu santuoka sudaroma.

Vėlyvuojų pokariu išryškėjusius šeimos ir santuokos sampratos skirtumus atspindi ir požiūrių į lytiškumo ugdymą paradigmos. Iš šeimos ir lytinių santykių atėmus reprodukciją kaip būtiną dėmenį, lytiniai santykiai liko tik malonumo sritimi. Tokioje perspektyvoje išnyksta fundamentalus pagrindas kam nors riboti galimybę siekti šių malonumų norimu būdu. Nuostatos, kad seksualinio gyvenimo partneriai turėtų būti pastovūs (santuoka), vienodai įsipareigoję (monogamija), skirtingų lyčių (lyčių papildomumas), negiminingi (kraujomaišos tabu), ir daugybė kitų pamatinių Vakarų civilizacijos nuostatų seksualinės moralės klausimais buvo tiesiogiai susijusios su tuo, jog lytinis gyvenimas matytas kaip neatsiejamas nuo reprodukcijos. Šios ir kitos nuostatos įtvirtintos pirmiausia žiūrint vaikų geriausių interesų – stabili monogaminė vyro ir moters šeima, pagal daugelį tyrimų ir įvairiais aspektais<sup>13</sup>, yra pati geriausia aplinka vaikams augti. Atsisakius tokios sampratos, nelieka klasikinei antropologijai ir

<sup>11</sup> Džovani Piko de Mirandola, „Kalba apie žmogaus orumą“, in *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas. II tomas*, sud. Bronius Genzelis (Vilnius: Mintis, 1984), 123–124.

<sup>12</sup> Vytautas Radžvilas, „Šeimos samprata kaip politinės kovos laukas“ in Robert R. Reilly, *Kaip gėjai tampa norma*. Iš anglų kalbos vertė Elena Raudaitienė (Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2016), 20; Wilhelm Reich, *The Sexual Revolution: Toward a Self-Governing Character Structure* (New York: Pocket Books, 1975), 28.

<sup>13</sup> David Ribar, „Why Marriage Matters for Child Wellbeing“, *The Future of Children* 2 (25) (2015), 11–27.

požiūriui į lytiškumą būdingo pagrindo riboti lytinio gyvenimo pasirinkimus. Lytinis švietimas remiasi pastarąja žmogaus ir lytiškumo samprata ir yra akivaizdžiai nesuderinamas su pirmąja.

## 2. Tėvų poreikiai mokymo apie lytiškumą srityje

### 2.1. Tyrimo „Lytinis ugdymas“ struktūra

Diskusijose dėl mokymo apie lytiškumą turinio ir tikslų dažnai pamiršamas tėvų vaidmuo priimant sprendimus dėl vaikų vertybinio ugdymo. Kaip aptarta, abi paradigmos (lytinis švietimas ir lytiškumo ugdymas) neapsieina be stipraus vertybinių nuostatų formavimo, tik viena tokią tikslą deklaruoja, o kita jį neigia. Lietuvos Respublikos Konstitucija numato tėvų teisę ir pareigą auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais (38 straipsnis) bei nustato, kad „tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“ (26 straipsnis). Nėra abejonų, kad mokymas apie lytiškumą yra dorovinio auklėjimo sritis – daugybė su lytiškumu susijusių klausimų, pvz., kontracepcija, abortai, ištikimybė partneriui ir daugelis kitų, yra etinės prigimties ar bent turi akivaizdų etinį aspektą. Natūralu, jog tėvų žodis turėtų būti lemiamas sprendžiant, kokia prieiga bus remiamasi ir kokios vertybės bus diegiamos mokant apie lytiškumą valstybinėje švietimo sistemoje.

Nepaisant šio aspekto svarbos Lietuvoje iki šiol nėra buvę viešai skelbtų sociologinių apklausų, kuriose būtų mėginta išsiaiškinti, kokio turinio mokymo apie lytiškumą pageidautų Lietuvos gyventojai. Siekiant užpildyti šį vakuumą, 2018 metų lapkričio 9–18 dienomis Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos užsakymu visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“ atliko visuomenės nuomonės tyrimą „Lytinis ugdymas“, kuriuo siekta išsiaiškinti, į kokius svarbiausius tikslus orientuoto mokymo apie lytiškumą pageidautų pilnamečiai šalies gyventojai<sup>14</sup>. Tyrimas vykdytas taikant daugiapakopės tikimybinės respondentų atrankos metodą, užtikrinantį, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Tyrimas vykdytas 24 miestuose ir 33 kaimuose. Apklausta 1000 gyventojų ir konstatuota galima 3,1 proc. statistinė paklaida.

Respondentams užduoti keturi pagrindiniai klausimai: 1) Ar pritariate, kad mokyklose nepilnamečiams būtų ugdoma nuostata vengti lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų? 2) Ar pritariate, kad rengti jaunuolius darniems šeimos santykiams ir tėvystei yra svarbiau nei supažindinti su kontracepcija? 3) Ar pritariate, kad mokyklose būtų ugdoma nuostata, jog homoseksualūs santykiai yra lygiaverčiai vyro ir moters santykiams? 4) Ar žinote, kad nemokami kursai apie lytiškumą ir rengimą

<sup>14</sup> Tyrimas atliktas įgyvendinant projektą „AŠIS: atstovavimo šeimų interesams stiprinimas“ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu.



šeimai yra prieinami ne vien mokyklose, bet yra rengiami ir nevyriausybinių organizacijų? Ar leistumėte vaikus į tokius nemokamus kursus?

Pirmi trys klausimai formuluojami siekiant operacionalizuoti lytinio švietimo ir lytiškumo ugdymo paradigms skirtumus. Kadangi abu terminai nėra žinomi plačiai visuomenei, beprasmiška siūlyti tarp jų pasirinkti ir apklausos respondentams. Vietoje to pagal pirmoje dalyje aptartus esminius abiejų priedų skirtumus siekiama išskirti ir kaip alternatyvas pateikti pagrindinius lytinio švietimo ir lytiškumo ugdymo programų tikslus. Išskirtos trys pagrindinės dimensijos: 1) nuomonė apie susilaikymą (skatinti ar neskatinti); 2) nuomonė apie prioritetus (vertybinis rengimas šeimai ar faktologinis supažindinimas su kontracepcija); 3) nuomonė apie seksualinių mažumų vertinimą (norma ar deviacija). Visi trys klausimai atspindi esminius paradigms skirtumus. Trečiasis klausimas apie homoseksualumą iš pažiūros nėra tiesiogiai susijęs su vienos ar kitos paradigmos turiniu, tačiau, kaip jau aptarta, visų seksualinių orientacijų ir lyties tapatumų normalizavimas yra neatsiejama šiandieninio lytinio švietimo dalis ir reikšmingai diferencijuoja visuomenės vertinimus.

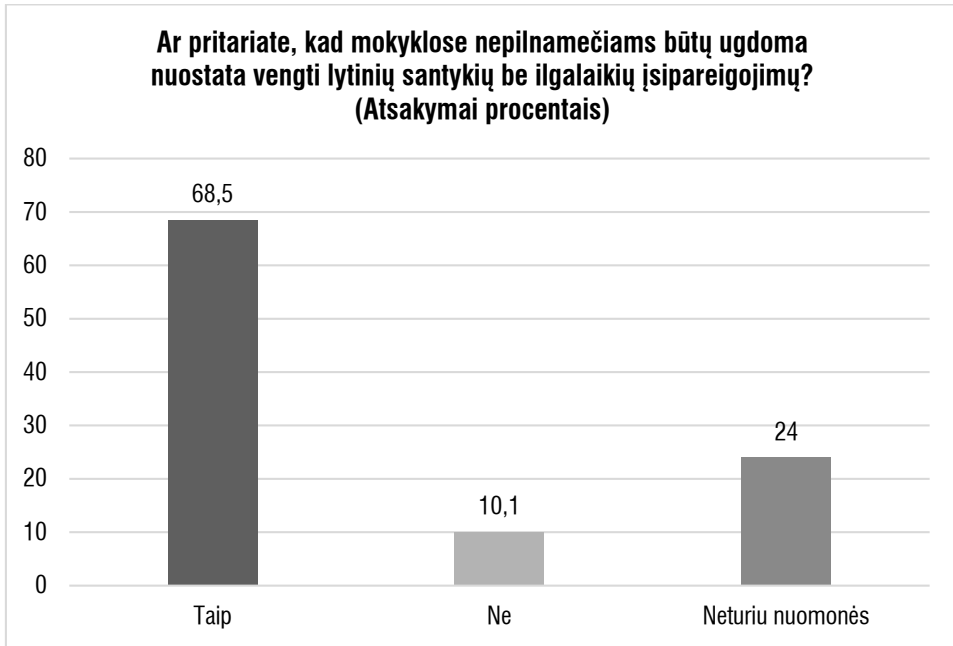
Antrajame klausime ypač svarbu, kad pateikiama alternatyva reikalauja pasirinkti prioritetą, t. y. koks mokymo siekinys yra laikomas svarbesniu, o ne apskritai atmesti kurį nors iš siekinių. Nė viena mokymo apie lytiškumą paradigma visiškai neatmeta būtinybės žinoti apie kontracepcijos priemones, jų veikimą, galimą naudą ir žalą organizmui. Lygiai taip pat nė viena paradigma neneigia poreikio rengti jaunuolius šeimos santykiams (tiesa, abiejų priedų atstovai nesutartų dėl to, kas laikytina esant šeima). Tą suvokiant, klausimas formuluojamas taip: „Ar pritariate, kad x yra svarbiau už y?“ Rengiant apklausą taip pat atsižvelgta, jog, priklausomai nuo respondentų vaikų amžiaus, klausimas apie jų pačių atžalas ir jiems tuo metu reikalingiausią informaciją apie lytiškumą gali būti priimamas skirtingai. Ateities tyrimuose būtų prasminga ir vertinga išsamiau išnagrinėti tėvų nuomonę apie tai, kokio amžiaus vaikams kokia informacija turėtų būti suteikiama. Šiame tyrime klausimas formuluojamas kaip principinis, t. y. kokie siekiniai, respondentų nuomone, yra svarbesni iš principo, o ne konkrečiai jų vaikams ar tam tikro amžiaus moksleiviams.

## 2.2. Tyrimo duomenų aptarimas

### 2.2.1. Visuomenės vertinimas: ar mokyti vengti neįpareigojančių lytinių santykių?

Apklausos duomenimis, du trečdaliai (68,5 proc.) respondentų pritaria, kad mokyklose nepilnamečiams būtų diegiama pamatinė lytiškumo ugdymo nuostata vengti lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų. 10,1 proc. respondentų – nepritaria, o 21,4 proc. respondentų šiuo klausimu nuomonės neturi (1 pav.). Palyginti mažas atsakymų „neturiu nuomonės“ skaičius liudija, kad klausimas respondentams buvo suprantamas, o jų pačių pozicija – aiški.

Lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų vengimas (kitaip – susilaikymas) laikytinas konservatyvia socialine nuostata, atmetančia seksualinės revoliucijos postulatai „išlaisvinti seksualumą“. Apklausoje nedetalizuota „ilgalaikio įsipareigojimo“ sąvoka – tiek respondentams, tiek tyrėjui ji lieka suvokiama plačiausia prasme, t. y. kaip bet kokia ilgalaikio įsipareigojimo (bažnytinės ar civilinės santuokos, nuolatinės kohabitacijos ar kita) forma.



1 pav. Požiūris į nuostatos vengti lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų ugdymą

Pritarimas teiginiui būdingas abiejų lyčių atstovams – 64,5 proc. vyrų ir 72,3 proc. moterų. Taip pat iš esmės vienodas skaičius neapsisprendusių šiuo klausimu abiejų lyčių atstovų. Vis dėlto mažiausioje atsakymų grupėje, tarp aiškiai nepritariančių teiginiui, jog mokyklose nepilnamečiai turėtų būti mokomi vengti lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų, – daugiau nei dvigubai daugiau vyrų negu moterų (atitinkamai 14 proc. ir 6,4 proc.). Keltina hipotezė, jog tai atspindi visuomenėje vyraujančią sąlyginai pozityvesnę nuomonę apie neįpareigojančius lytinius santykius, kai tuo užsiima vyrai. Patys vyrai yra mažiau linkę smerkti tokias praktikas ir mokyti jų vengti. Bendras visuomenės nepritarimas tam išlieka aukštas tarp abiejų lyčių atstovų.

Amžiaus požiūriu, tarp įvairių amžiaus kategorijų respondentų paramos klausimo teiginiui reikšmingų skirtumų nėra – visose amžiaus grupėse palaikymas, jog turėtų būti mokoma vengti lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų, yra aukštas ir svyruoja tarp 67,6 proc. ir 73,4 proc. Didžiausias šios nuostatos palaikymas – tarp

pačių vyriausių (70 ir daugiau metų) ir 30–39 metų (taigi būtent mažamečius vaikus dažniausiai auginančių) respondentų. Išimtis – pačių jauniausių respondentų grupė, tarp kurios atstovų pritarimas teiginiui ženkliai mažesnis ir siekia tik 56,7 proc. Tiesa, ir šioje amžiaus grupėje mokymą vengti neįpareigojančių lytinių santykių palaiko aiški dauguma. Kita vertus, ryški tendencija, jog jauniausio amžiaus grupių respondentai sąlyginai dažniausiai turi tvirtą nuomonę, jog nebūtina mokyti vengti neįpareigojančių lytinių santykių: taip mano 15,7 proc. 30–39 metų apklaustųjų (šioje grupėje išskirtinai mažai neapsisprendusiųjų) ir net 22,4 proc. 20–29 metų respondentų. Tiesa, dauguma pastarųjų dar neturi vaikų ir beveik niekas šioje amžiaus grupėje neturi vaikų, kuriems jau būtų aktualus lytiškumo ugdymas. Apklauso duomenys leidžia teigti, kad tik tarp jaunosios kartos atstovų populiarėja liberalesnis požiūris į lytinius santykius be ilgalaičių įsipareigojimų, tačiau net tarp jauniausių respondentų toks požiūris išlieka mažas, o aiški dauguma visų amžiaus grupių atstovų pritaria, jog vaikai būtų mokomi vengti lytinių santykių be įsipareigojimų.

Vertinant respondentų išsilavinimą matyti, kad turintieji aukštąjį išsilavinimą labiausiai pritaria mokymui vengti neįpareigojančių lytinių santykių (77,2 proc.). Vidurinio ir aukštesniojo išsilavinimo grupėje šis palaikymas siekia 65 proc., nebaigto vidurinio – 69,2 proc. Tiesa, tarp visų išsilavinimo grupių respondentų aiškiai nepritariančiųjų mokymui vengti santykių be įsipareigojimų skaičius išlieka panašus (9,6–11,5 proc.), tačiau būtent tarp turinčiųjų aukštąjį išsilavinimą yra ženkliai mažiau abejančių ir daugiausia aiškiai apsisprendusių šiuo klausimu asmenų.

Socialinė padėtis vertinant požiūrį į mokymą vengti lytinių santykių be ilgalaičių įsipareigojimų taip pat yra svarbi. Daugiausia pritariančiųjų šiai nuostatai yra tarp tarnautojų (78 proc.), specialistų (70,4 proc.), pensininkų (71 proc.) ir namų šeimininkių (70 proc.). Pastebimai mažesnis pritarimas fiksuotas tarp žemesnės kvalifikacijos darbų atstovų – darbininkų (63,1 proc.), taip pat ir bedarbių (62,9 proc.), kurie išsiskyrė ir ypač dideliu procentu neturinčiųjų nuomonės šiuo klausimu (33,9 proc.). Liberalesniu požiūriu ir vėl išsiskiria jauniausia grupė – moksleiviai ir studentai, tačiau ir tarp jų absoliuti dauguma pritaria mokymui vengti neįpareigojančių lytinių santykių (51,9 proc. pritaria, 27,8 proc. nepitaria). Tiesa, bendra atsakusių moksleivių ir studentų imtis tokia maža, jog jų atsakymų galima paklaida peržengia 10 procentų ribą. Nepaisant šių skirtumų, visose pagal socialinę padėtį vertintose grupėse absoliuti dauguma asmenų palaiko mokymą vengti neįpareigojančių lytinių santykių ir nė vienoje grupėje nepritarimas šiam teiginiui neperžengė trečdaliao respondentų.

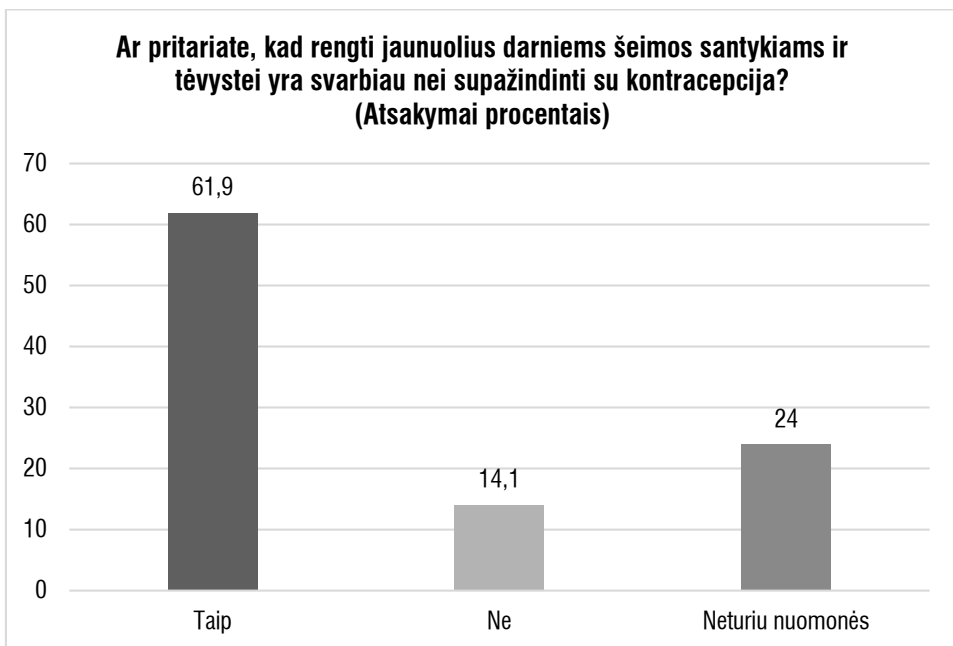
Šeiminė padėtis neturi reikšmingos įtakos požiūriui į mokymą vengti neįpareigojančių lytinių santykių – visose grupėse, išskyrus „nevedęs / netekėjusi“, tokio mokymo palaikymas siekia 67–70,6 proc. (įskaitant ir gyvenančius kohabitacijoje). „Nevedusių / netekėjusių“ grupėje palaikymas taip pat viršija pusę (58,6 proc.). Beveik identiška šių nuostatą palaiko turintys ir neturintys nepilnamečių vaikų respondentai, nors tarp neturinčių nepilnamečių vaikų yra daugiau neapsisprendusiųjų, o tarp

turinčių – daugiau neigiamai atsakančių respondentų. Bendras mokymo vengti neįpareigojančių lytinių santykių palaikymas visose šeimines padėties grupėse, nepriklausomai nuo to, ar turima nepilnamečių vaikų, išlieka aukštas ir pastovus.

Reikšmingų tendencijų atsižvelgiant į respondentų pajamas arba gyvenamąją vietą (Vilnius, kiti didmiesčiai, miestai ar kaimas) nėra.

### 2.2.2. Rengimas darniems šeimos santykiams ir tėvystei svarbiau nei žinios apie kontracepciją

Į klausimą „Ar pritariate, kad rengti jaunuolius darniems šeimos santykiams ir tėvystei yra svarbiau nei supažindinti su kontracepcija?“ teigiamai atsakė 61,9 proc., neigiamai – 14,1 proc., nuomonės neturėjo 24 proc. respondentų (2 pav.). Keturis kartus daugiau apklaustų gyventojų pritaria nei nepritaria lytiškumo ugdymo paradigmos nuostatai, jog rengimas darniems šeimos santykiams ir tėvystei yra svarbesnis ugdymo siekinys nei supažindinimas su kontracepcija.



2 pav. Požiūris į rengimą darniems šeimos santykiams ir supažindinimą su kontracepcija

Nei respondentų lytis, nei nepilnamečių vaikų turėjimas ar neturėjimas neturėjo jokios reikšmingos įtakos požiūriui šiuo klausimu. Visais kitais tyrime vertintais socioekonominiais aspektais stebimos tos pačios, tačiau mažiau išreikštos tendencijos kaip ir pirmuoju klausimu.

Amžiaus požiūriu, pritarimas teiginiui buvo dažnesnis tarp vyriausių respondentų grupių, o retesnis jauniausioje grupėje iki 29 metų. Jauniausio amžiaus grupių respondentai dažniau turi aiškią nuomonę šiuo klausimu nei vyresni. Vis dėlto amžiaus grupių imtys per mažos, kad būtų galima daryti apibendrinančias išvadas. Visose amžiaus grupėse absoliuti dauguma pritaria klausime suformuluotam teiginiui.

Aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai dažniausiai turėjo aiškią nuomonę pateiktu klausimu ir dažniausiai pritarė klausime formuluojamam teiginiui (67,2 proc.). Vidurinį ar nebaigtą vidurinį išsilavinimą įgijusių respondentų atsakymai paklaidos ribose atitiko bendrą atsakymų vidurkį. Įdomus reiškinys pastebimas vertinant pajamas šeimos nariui: visose, išskyrus vieną, pajamų kategorijose pritarimas teiginiui, kad rengimas šeimai ir tėvystei yra svarbiau nei supažindinimas su kontracepcija, buvo panašus, tačiau mažiausias pajamas gaunančiųjų grupėje (iki 200 eurų mėnesinių pajamų šeimos nariui) jis buvo ženkliai mažesnis ir siekė tik 49,1 proc. Tai apskritai vienintelė socialinė grupė, kurioje nesusidarė absoliuti dauguma respondentų, pritariančių, kad rengimas šeimai yra svarbesnis nei supažindinimas su kontracepcija. Ir šiuo atveju maža imtis neleidžia daryti apibendrinimų. Galiausiai gyvenamosios vietos požiūriu parama rengimui šeimai, o ne mokymui apie kontracepciją, išsiskiria Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio gyventojai, tarp kurių pritariančių teiginiui buvo daugiau nei dešimtą procentų daugiau nei visose kitose gyvenamosios vietos kategorijose (72,7 proc., o Vilniuje – 62,8 proc., kituose miestuose – 59,4 proc., kaime – 56,7 proc.). Atkreiptinas dėmesys, jog kuo mažesnės gyvenvietės, tuo didesnę respondentų dalis neturėjo nuomonės „kontracepcijos *versus* rengimo šeimai“ klausimu (nuo 16,3–17,8 proc. didmiesčiuose iki 30,9 proc. kaimuose).

### 2.2.3. Neigiamas požiūris į homoseksualių santykių vertinimą

Trečias esminis aspektas, kuriuo skiriasi lytinis švietimas ir lytiškumo ugdymas, yra radikaliai skirtingas požiūris į tai, kas laikoma šeima ir kaip vertinami homoseksualūs santykiai. Lytinio švietimo paradigma numato siekį normalizuoti homoseksualų ir kitų seksualinių mažumų santykius bei įvairias lyties tapatybes, o lytiškumo ugdymas remiasi prielaida, jog tokie santykiai prieštarauja žmogaus prigimčiai ir negali tapti šeimos kūrimo pagrindu.

Daugybė nacionalinių ir tarptautinių visuomenės apklausų patvirtino, kad Lietuvos visuomenė yra itin kategoriškai nusiteikusi tiek prieš vienalyčius santykius, tiek prieš homoseksualių porų pripažinimą šeima. 2015 metais moksliniame žurnale „Sociologija. Mintis ir veiksmas“ skelbtame tyrime konstatuota, kad vienalyčių santuokų pripažinimui nepritaria 86 proc. respondentų<sup>15</sup>. 2017 metais tarptautinis sociologinių tyrimų institutas „Pew Research Center“ paskelbė, jog Lietuvoje vienalyčių

<sup>15</sup> Gediminas Navaitis, Vladas Gaidys, „Lietuvos gyventojų požiūris į tos pačios lyties porų šeimines teises“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (37) (2015), 124, <http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmas/article/view/9868/7691>.

„santuokų“ įteisinimui pritartų 12 proc. gyventojų. Dar daugiau, 69 proc. respondentų Lietuvoje mano, kad „homoseksualumas turėtų būti nepriimtas visuomenėje“<sup>16</sup>.

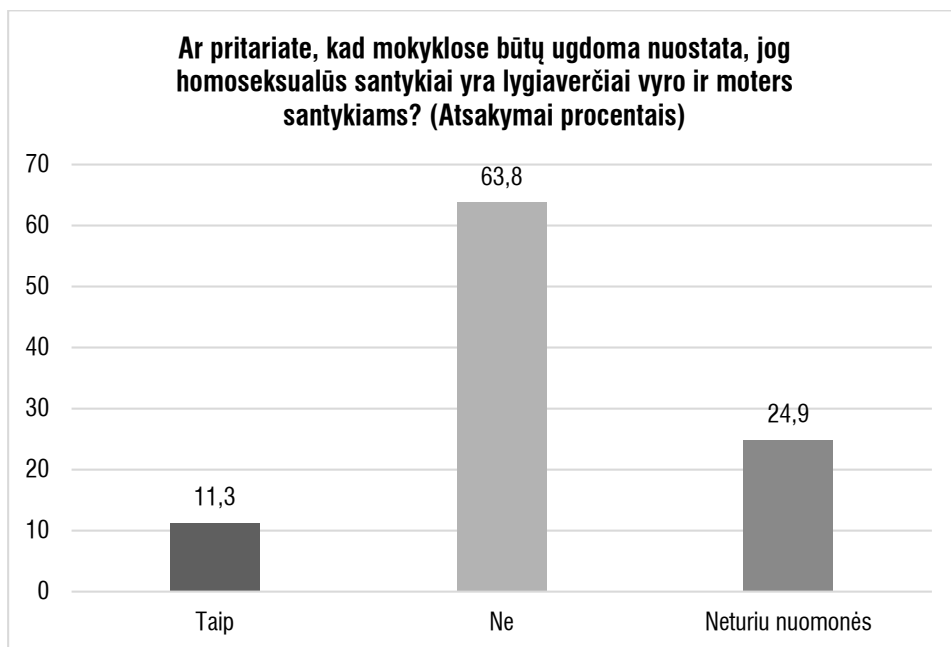
Detalesnė už visas ankstesnes apklausas, 2018 metų balandžio 6–15 dienomis „Vilmorus“ atlikta reprezentatyvi apklausa atskleidė esamą visuomenės požiūrį į vienalyčių porų teisinį reguliavimą. Į klausimą „Koks, Jūsų nuomone, tinkamiausias būdas reguliuoti homoseksualių porų santykius Lietuvoje?“, vos 6,2 proc. respondentų atsakė, jog tai turėtų būti padaryta „prilyginant homoseksualius santykius vyro ir moters šeimai (įteisinant tos pačios lyties santuoką arba partnerystę)“. Tikėtina, kad tokį net ir Lietuvos visuomenei mažą rezultatą lėmė pateikta anksčiau apklausose nebuvusi alternatyva – siūlymas vienalyčių porų teisinį statusą spręsti „Įteisinant bendro gyvenimo susitarimą, kuris išspręstų praktines homoseksualių porų problemas (pvz., bendro turto, paveldėjimo, atstovavimo ir kt.), bet neprilygintų homoseksualių santykių vyro ir moters šeimai“. Šį variantą rinkosi 23,7 proc. apklaustųjų. 50,7 proc. respondentų atsakė, kad „Homoseksualūs santykiai nėra vertybė ir valstybė neturi teikti jiems teisinės apsaugos“; 19,5 proc. neturėjo nuomonės pateiktu klausimu<sup>17</sup>. Per trejus metus visuomenė netapo nė kiek liberalesnė: 2021 metais „Norstat“ atliktas visuomenės nuomonės tyrimas atskleidė, kad vos 17 procentų respondentų pritarė teiginiui, jog „homoseksualios poros turi teisę į šeimos santykius, todėl svarbu įteisinti lyčiai neutralią partnerystę“. 20 proc. respondentų teigė, kad homoseksualios poros jau dabar turi reikalingas teises ir teisineis garantijas, o daugiausia apklaustųjų (42 proc.) teigė, jog „homoseksualios poros nėra šeima, tačiau svarbu užtikrinti joms reikalingą teisinę apsaugą ir spręsti praktines problemas“ (21 proc. atsakyti negalėjo)<sup>18</sup>. Šie rezultatai rodo, kad Lietuvos visuomenės dauguma, priešingai dažniems kaltinimams, nėra nusistačiusi prieš homoseksualius asmenis, tačiau nesutinka prilyginti jų santykių šeimai.

Atsižvelgiant į tokį visuomenės nepritarimą homoseksualiems santykiams ir jų teisei institucionalizacijai, iki šiol nebuvo tirta (ar viešai skelbta), kaip visuomenė vertintų homoseksualius santykius normalizuojantį mokymą apie lytiškumą. Būtent tokį mokymą siūlo PSO rekomendacijos ir už privalomos lytinio švietimo programos įteisinimą pasisakančios nevyriausybinės organizacijos. Tyrimo metu atliktoje apklausoje užduotas klausimas: „Ar pritariate, kad mokyklose būtų ugdoma nuostata, jog homoseksualūs santykiai yra lygiaverčiai vyro ir moters santykiams?“ Teigiamai atsakė 11,3 proc., neigiamai – 63,8 proc., neturėjo nuomonės – 24,9 proc. respondentų (3 pav.). Šįkart teiginys formuluotas pagal lytinio švietimo paradigimą, tačiau rezultatai tik patvirtino, kad tendencijos aklaui pritarti siūlomam teiginiui nėra.

<sup>16</sup> Pew Research Center, „Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe“ (2017), <http://www.pewforum.org/2017/05/10/social-views-and-morality/>.

<sup>17</sup> Vilmorus, „Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2018 m. balandžio 6–15 d., N = 1002“. Atlikta „Laisvos visuomenės instituto“ užsakymu. Nepublikuotas šaltinis.

<sup>18</sup> Viktorija Rimaitė, „Seimui kaupiantis vienos lyties asmenų partnerystės įstatymui, apklause gyventojus: ar keičiasi požiūris į šeimą“, *DELFI* (2021), <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimui-kaupiantis-vienos-lyties-asmenu-partnerystes-istatymui-apklause-gyventojus-ar-keiciasi-pozivuris-i-seima.d?id=86508653>.



3 pav. Požiūris į mokymą, jog homoseksualūs santykiai atitinka moralines normas

Suprantama, keltinas klausimas, ką reiškia „lygiaverčiai vyro ir moters santykiams“? Santykiai gali būti lygiaverčiai įvairiais aspektais – teisiniu, moraliniu, biologiniu ir kitais. To nedetalizuojant respondentams tarsi paliekama laisvė suprasti klausimą šiose ribose. Kita vertus, akivaizdu, kad neįmanoma „ugdyti nuostatos“ apie teisės ar biologijos faktą. Biologiškai arba teisiškai santykiai arba yra lygiaverčiai, arba tokie nėra. Nėra klausama, kokie jie „turėtų būti“. Mokinio nuostata tokiu klausimu beprasmė ir nereikšminga. Nuostatos apskritai būdingos vertybiniam sprendimui. Taigi ir šiuo atveju visų pirma klausama apie moralinį homoseksualių santykių vertinimą, ir atsakymai pirmiausia interpretuojami kaip reiškiantys, kad mokiniai neturėtų būti mokomi laikyti homoseksualių santykių moraliai lygiaverčiais heteroseksualiems. Bet kuriuo atveju, mokymas apie lytiškumą apima vienokį ar kitokį dėstymą apie homoseksualumą ir lyties tapatybes įvairiais aspektais, neapsiribojant moraliniu vertinimu. Kadangi homoseksualūs santykiai vienoje paradigmoje visiškai prilyginami heteroseksualiems, o kitoje atskiriami kaip nelygiaverčiai, tyrime buvo pasirinkta metodologinė nuostata, kad tikslingiausia yra klausimą formuluoti paliekant laisvės respondento interpretacijai.

Tyrimas atskleidė, kad visuomenė nepitaria požiūriui, jog apie homoseksualius santykius reikėtų mokyti kaip apie lygiaverčius heteroseksualiems, o tai paklaidų ribose atitinka 2017 metų „Pew Research Center“ tyrimo atskleistą pritarimą požiūriui, kad homoseksualumas turėtų būti nepriimtinas visuomenei. Iš esmės tai reiškia,

kad žmonės, manantys, jog homoseksualumas yra nepriimtinas visuomenei, nenori, kad šalies jaunimui būtų diegiami priešingi įsitikinimai.

Ši nuostata nesvyruoja vertinant respondentų lytį, nepilnamečių vaikų turėjimą, šeiminei padėti (išskyrus „nevedęs/netekėjusi“ kategoriją, kurioje nepritariančių teiginiui yra 20 proc. mažiau nei vidutiniškai tarp visų respondentų). Su atsakymais į kitus apklausos klausimus nekoreliuoja tai, kad pritariančiųjų, jog turėtų būti mokoma apie homoseksualių ir heteroseksualių santykių lygiavertiškumą, yra tuo daugiau, kuo didesnėje gyvenvietėje jie gyvena (23,3 proc. pritariančiųjų – Vilniuje, 14,4 proc. – kituose didmiesčiuose ir viso labo 6,4 proc. kaimuose). Šis pritarimas didžiausiuose miestuose išauga ne oponuojančių, o neapsisprendusiųjų sąskaita – Vilniuje neapsisprendusiųjų šiuo klausimu tėra 15,6 proc., o kaimuose – net 31,2 proc. Nepritariančių mokymui apie homoseksualių santykių lygiavertiškumą dalis visose gyvenamosiose vietose išlieka ta pati (61,1–65,8 proc.).

Įdomūs, nors galimai statistiškai nereikšmingi dėsningumai matomi vertinant respondentų pajamas. Mažiausių pajamų kategorijoje yra palyginti mažai nepritariančių homoseksualių santykių lygiavertiškumui (52,7 proc.) ir daug neapsisprendusiųjų (33,9 proc.). Tarp gaunančių didžiausias pajamas stebima priešingai tendencija: sąlyginai itin daug pritariančių orientacijų lygiavertiškumo mokymui, tačiau labai mažai neapsisprendusiųjų. Visose, išskyrus mažiausią, pajamų kategorijose nepritariančiųjų orientacijų lygiavertiškumo mokymui yra beveik tiek pat – daugiau nei 60 procentų. Jauniausioje amžiaus grupėje taip pat stebimas didžiausias mokymo apie homoseksualių santykių lygiavertiškumą palaikymas, tačiau net ir čia jis išlieka žymiai mažesnis nei nepritariančiųjų tokiam mokymui dalis.

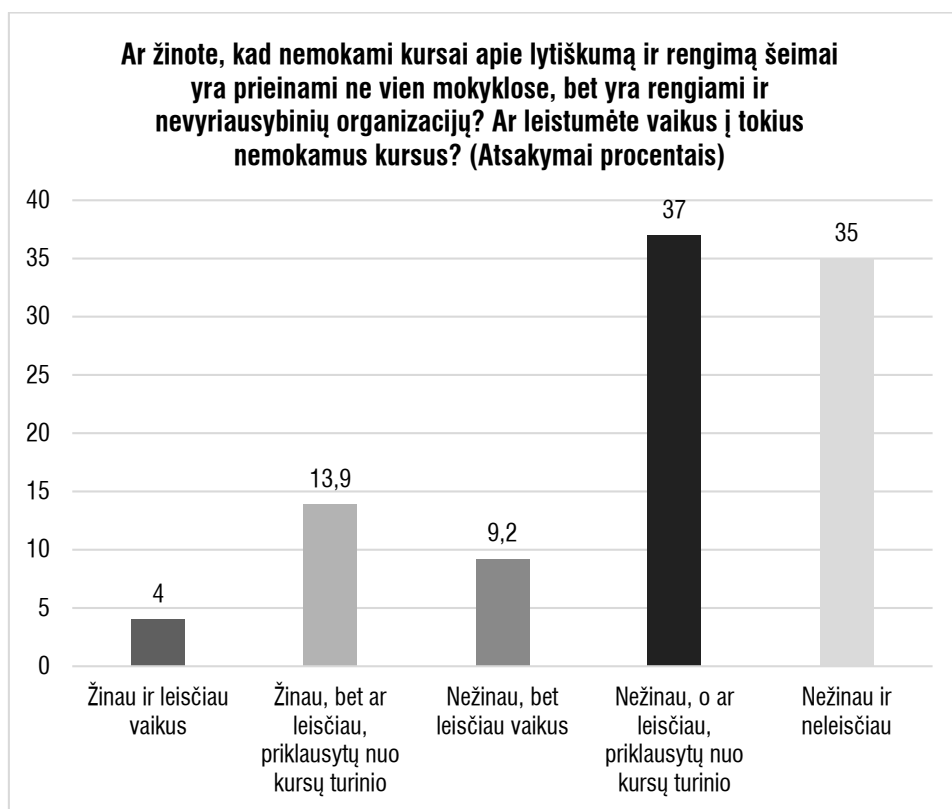
#### *2.2.4. Nevyriausybinų organizacijų teikiamų paslaugų mokymo apie lytiškumą srityje poreikis ir potencialas*

Atsižvelgiant į tai, jog Švietimo ir mokslo ministerijos 2016 metais priimta Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa nėra įgyvendinama ir nepasiekia savo tikslų, o mokymo apie lytiškumą poreikis visuomenėje išlieka didelis, prasminga greta formalaus ugdymo šioje srityje ieškoti alternatyvių kelių mokyklinio amžiaus vaikams ir paaugliams ne iš tėvų gauti žinių lytiškumo klausimais. Tokias alternatyvas teikia įvairios nevyriausybinių organizacijų, siūlančios tiek lytinio švietimo, tiek lytiškumo ugdymo prieigas.

Tačiau ar visuomenė žino, kad moksleiviai turi galimybę žinių apie lytiškumą gauti iš nevyriausybinių organizacijų rengiamų užsiėmimų? O jei žino, ar yra linkusi tokia galimybė pasinaudoti? Siekiant tai išsiaiškinti, suformuluotas dvigubas klausimas atsižvelgiant į pateikiamus atsakymo variantus. Respondentų klausta: „Ar žinote, kad nemokami kursai apie lytiškumą ir rengimą šeimai yra prieinami ne vien mokyklose, bet yra rengiami ir nevyriausybinių organizacijų? Ar leistumėte vaikus į tokius nemokamus kursus?“ Klausimas respondentams buvo suprantamas, tik 0,9 proc. apskritai negalėjo į jį atsakyti.



Keturi procentai respondentų jau dabar žino apie šią galimybę ir leistų vaikus į tokius užsiėmimus. 13,9 proc. žino, tačiau ar leistų į juos vaikus, priklausytų nuo kursų turinio. Iš viso tik 18 proc. gyventojų žino apie galimybę ne tik mokykloje vaikams gauti žinių apie lytiškumą. Iš likusiųjų, tik 9,2 proc. leistų vaikus į tokius kursus nepriklausomai nuo jų turinio. Net 37 proc. respondentų nežinojo apie šią galimybę, bet leistų vaikus į tokius kursus, priklausomai nuo jų turinio. 35 proc. respondentų nežinojo apie NVO rengiamus užsiėmimus lytiškumo tematika, tačiau bet kuriuo atveju jais nesinaudotų (4 pav.). Pastarąjį atsakymą neturintieji nepilnamečių vaikų rinkosi du kartus dažniau nei jų turintieji. Svarstyтина, jog visiškas situacijos hipotetiškumas (nebuvimas realios perspektyvos, kad iš tiesų reikės priimti tokį sprendimą) skatina rinktis neigiamą atsakymą.



4 pav. Žinios apie nemokamus kursus apie lytiškumą ir požiūris į juos

Galima apibendrinti, jog tik trečdalis tėvų yra abejingi galimybei suteikti vaikams žinių apie lytiškumą „nevyriausybinių“ rengiamuose užsiėmimuose. Likę du trečdaliai tokią galimybę svarstytų, tačiau tik 14 proc. leistų vaikus į kursus nepriklausomai nuo jų turinio, o 50 proc. visų respondentų leistų priklausomai nuo to, ar užsiėmimų

turinys atrodytų jiems priimtinas. Respondentų, kurie svarstyti galimybę leisti vaikus į tokius kursus ir kuriems mokymo apie lytiškumą turinys yra svarbus, yra tris kartus daugiau nei tų, kurie šiam turiniui abejingi ir vaikus į NVO rengiamus užsiėmimus leistų bet kuriuo atveju. Apibendrinant galima teigti, kad užsiėmimų lytiškumo tematika turinys tėvams yra labai svarbus.

Iš dviejų trečdalių tėvų, kurie nėra abejingi galimybei naudotis NVO organizuojamais mokymais apie lytiškumą, sprendžiantys pagal kursų turinį sudaro 78 procentus, abejingi kursų turiniui – 22 procentus. Egzistuoja milžiniškas neišnaudotas potencialas nevyriausybinėms organizacijoms, siūlančioms mokymo apie lytiškumą paslaugas, bent iš dalies užpildyti šiuo metu bendrosios mokymo programos paliekamas spragas. Apie tokių užsiėmimų egzistavimą žino vos kas penktas gyventojas ir vos kas trečias iš tų, kurie svarstyti pasinaudoti tokia galimybe. Taigi, būtina didinti tokių kursų žinomumą.

Kita vertus, keturiais iš penkių atvejų tokioms paslaugoms neabejingi tėvai spęstų pagal tai, ar kursų turinys ir vertybinė orientacija atitinka jų pačių dorovinės nuostatos. Kaip aptarta, tyrimo rezultatai rodo, kad tik labai nedidelė grupė tėvų pritaria pamatinėms lytinio švietimo programos nuostatomis. Absoliuti dauguma tėvų pritaria visoms pamatinėms lytiškumo ugdymo programos nuostatomis – susilaikymui nuo neįpareigojančių lytinių santykių, rengimo šeimai pirmenybei prieš pažintį su kontracepcija, taip pat mokymui, kad vienalyčiai santykiai neprilygsta vyro ir moters santykiams. Kaip žinoma, Konstitucija įtvirtina tėvų ir globėjų teisę užtikrinti dorovinį ugdymą pagal savo įsitikinimus. Tai reiškia, kad valstybė turi didinti būtent visuomenės poreikius atitinkančių, o ne bet kokių nevyriausybinių organizacijų teikiamų viešųjų paslaugų prieinamumą ir efektyvumą šioje srityje. Tą darant tikslinga susitelkti į lytiškumo ugdymo paradigma paremtą mokymą apie lytiškumą teikiančias organizacijas ir teikti valstybės pagalbą jų veiklai bei jos viešinimui.

## **Išvados**

---

Visame pasaulyje jau pusę amžiaus vyksta pasaulėžiūrinė kova dėl to, kokiais principais turėtų būti remiamasi ir kokių tikslų siekiama jaunuolius mokant apie lytiškumą. Seksualinė revoliucija išryškino seniai egzistavusią, bet niekada anksčiau institucijų konflikto formos neįgavusią požiūrių į seksualumą prieštarą. Vienoje pusėje yra klasikinė žmogaus samprata grįstas požiūris, teigiantis apibrėžtą savo vietos pasaulyje ieškancio žmogaus prigimtį, lytiškumą subordinuojantis vaisingumui, o lytinį gyvenimą siejantis su santuoka ir prokreacija. Kitoje pusėje – moderniaja žmogaus samprata grįstas požiūris, teigiantis neapibrėžtą save ir pasaulį kuriančio žmogaus prigimtį, siekiantis atsieti lytiškumą nuo vaisingumo ir išlaisvinti lytiškumą nuo socialinių apribojimų pirmiausia kaip kūniškų malonumų šaltinį.

Pagal kiekvieną iš šių požiūrių susiformavo mokymo apie lytiškumą paradigma – lytiškumo ugdymas ir lytinis švietimas. Pirmajame siekiama lytinį gyvenimą jaunam žmogui pristatyti tik visuomeniame asmenybės brandos kontekste ir siūloma iki jos bei ilgalaikių santykių sukūrimo atidėti lytinį aktyvumą. Kontracepcija čia vertinama kaip negalinti pašalinti visų rizikingo seksualinio elgesio asmenybei keliamų grėsmių, o šeima – kaip vyro ir moters sudaroma sąjunga, atvira naujai gyvybei. Lytinio švietimo paradigma, priešingai, jaunuolių lytinį aktyvumą mato kaip neišvengiamą, todėl siekia supažindinti juos su kontracepcija kaip geriausiu nėštumų ir lytiškai plintančių ligų rizikos minimizavimo mechanizmu. Tai savo prielaidomis nesuderinamos pozicijos, tarp kurių neįmanomas kompromisas.

Diskusija dėl mokymo apie lytiškumą neaplenkė Lietuvos – čia pastarąjį dešimtmetį ji tik stiprėjo. Yra žinomas visuomenės sutarimas, jog mokymas apie lytiškumą mokyklose turėtų būti privalomas, tačiau nebūta nei sutarimo dėl jo turinio, nei bandymų išsiaiškinti, kokio mokymo pageidautų šalies gyventojai. 2016 metais priimtoje „Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programoje“ mėginta suderinti priešingus požiūrius – tai lėmė jos neapibrėžtumą ir dviprasmiškumą. Programa netenkino nė vienos stovyklos, jos įgyvendinimas buvo paliktas mokyklų direktorių nuožiūrai, o mokytojai, nepaisant rengtų kursų, jautė diskomfortą bandydami integruoti programą, kurios dėstyti nesijautė pasiruošę.

Tokiame kontekste reali tampa ne tik naujos programos rengimo, bet ir nevyriausybinių organizacijų rengiamų mokymo apie lytiškumą programų stiprinimo ir sklaidos perspektyva. Tačiau čia vėl kyla klausimas, kokio mokymo apie lytiškumą norėtų šalies gyventojai, pirmiausia tėvai, kuriems Konstitucija numato teisę į dorovinį vaikų auklėjimą pagal savo įsitikinimus. „Vilmorus“ atliktas sociologinis tyrimas atskleidė, kad absoliuti dauguma respondentų pritaria, jog mokyklose nepilnamečiams turėtų būti ugdoma nuostata vengti lytinių santykių be ilgalaikių įsipareigojimų, taip pat kad rengti jaunuolius darniems šeimos santykiams ir tėvystei yra svarbiau nei supažindinti juos su kontracepcija. Pritarimo mokymui, kad homoseksualūs santykiai yra lygiaverčiai heteroseksualiems, visuomenėje beveik nėra. Galima pagrįstai teigti, kad apie du trečdalius visų šalies piliečių ir apie 80 proc. turinčiųjų tvirtą nuomonę šiais klausimais palaiko lytiškumo ugdymo perspektyvą. Tai patvirtina iškeltą tyrimo hipotezę.

Apklauskos rezultatai reiškia, kad tolesnis valstybės institucijų darbas tobulinant formalųjį lytiškumo ugdymą turėtų remtis būtent lytiškumo ugdymo paradigma, kurios pamatiniais principams pritaria absoliuti dauguma tėvų. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, norėdama vertinti nevyriausybinių organizacijų galimybes prisidėti tenkinant mokymo apie lytiškumą poreikį visuomenėje, turėtų atsižvelgti į būtent lytiškumo ugdymo paradigma grįstus kursus ir identifikuoti jų poreikį. Lieka atviras klausimas, ar atsiras politinės valios siekti tokių pokyčių.

**LITERATŪRA IR ŠALTINIAI**

1. Eshbaugh, E. M., G. Gute. „Hookups and sexual regret among college women“. *Journal of Social Psychology*, 148 (2008): 77–89.
2. Hallfors, D. D., M. W. Waller, C. A. Ford et al. „Adolescent depression and suicide risk: Association with sex and drug behavior“. *American Journal of Preventive Medicine*, 24 (2004): 224–31.
3. Heidmets, L., A. Samm, M. Sisask et al. „Sexual behavior, depressive feelings, and suicidality among Estonian school children aged 13 to 15 years“. *The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* (2010): 31.
4. Kaltiala-Heino, R., E. Kosunen, Å. M. Rimpel. „Pubertal timing, sexual behavior and self-reported depression in middle adolescence“. *Journal of Adolescence* 26 (2003): 531–45.
5. „Dėl rengiamos sveikatos ir lytiškumo ugdymo programos nuogąstaujama be pagrindo“. *Švietimo, sporto ir mokslo ministerija* (2016). [https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai\\_spaudai/naujienos\\_1/del-rengiamos-sveikatos-ir-lytiskumo-ugdymo-programos-nuogastaujama-be-pagrindo](https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/naujienos_1/del-rengiamos-sveikatos-ir-lytiskumo-ugdymo-programos-nuogastaujama-be-pagrindo).
6. *Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa* (2007). <https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/neformalus%20ugdymas/2007-02-07-ISAK-179.pdf>.
7. Marcuse, H. *Eros and Civilization. A Philosophical Inquiry into Freud*. Boston: Beacon Press, 1974.
8. Navaitis, G., V. Gaidys. „Lietuvos gyventojų požiūris į tos pačios lyties porų šeimines teises“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (37) (2015): 124. <http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/9868/7691>.
9. Obelenienė, Birutė. „Lytiškumo ugdymo ir lytinio švietimo siekiamų rezultatų esminiai skirtumai“. In *Jaunimo rengimas šeimai: lytiškumo ugdymas ar lytinis švietimas?* Sud. Birutė Obelenienė. Ukmergė: Valdo leidykla, 2014: 42–43.
10. Osorio, A., C. Lopez-del Burgo, S. Carlos, M. Ruiz-Canela, M. Delgado & J. de Irala. „First sexual intercourse and subsequent regret in three developing countries“. *Journal of Adolescent Health* 50 (2012): 271–278.
11. Pew Research Center. „Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe“ (2017). <http://www.pewforum.org/2017/05/10/social-views-and-morality/>.
12. Piko de Mirandola, Dž. „Kalba apie žmogaus orumą“ in *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. T. II. Sud. Bronius Genzelis. Vilnius: Mintis, 1984.
13. Radžvilas, Vytautas. „Šeimos samprata kaip politinės kovos laukas“. In Robert R. Reilly. *Kaip gėjai tampa norma*. Iš anglų kalbos vertė Elena Raudaitienė. Vilnius: Valstybingumo studijų centras, 2016.
14. Reich, Wilhelm. *The Sexual Revolution: Toward a Self-Governing Character Structure*. New York: Pocket Books, 1975.
15. Ribar, D. „Why Marriage Matters for Child Wellbeing“. *The Future of Children* 2 (25) (2015): 11–27.
16. Rimaitė, V. „Seimui kaupiantis vienos lyties asmenų partnerystės įstatymui, apklausė gyventojus: ar keičiasi požiūris į šeimą“. *DELFI* (2021). <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimui-kaupiantis-vienos-lyties-asmenu-partnerystes-istatymui-apklause-gyventojus-ar-keiciasi-poziuris-i-seima.d?id=86508653>.
17. Spinter Research. „Visuomenės nuomonės tyrimas lytinio švietimo klausimais“ (2014). <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/mentop/9/home/publish/NjAxOzk7OzA=>.
18. Urbonaitė-Vainienė, I. „Kai pastoja 13-metės: ką kalbėti ar nekalbėti apie lytiškumą?“ *DELFI* (2014). <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kai-pastoja-13-metes-ka-kalbėti-ar-nekalbėti-apie-lytiskuma.d?id=64198242>.

19. Ustilaitė S., V. Juškeliene, A. Petronis et al. „Paauglių lytinės elgsenos ir psichoemocinės būsenos sąsaja“ *Soter*, 21 (49) (2007): 85–95. [https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/33969/1/ISSN2335-8785\\_2007\\_N\\_21\\_49.PG\\_85-95.pdf](https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/33969/1/ISSN2335-8785_2007_N_21_49.PG_85-95.pdf).
20. Vėsaitė, B. „Reprodukcinė sveikata. Ar Lietuva vykdo tarptautinius įsipareigojimus“, *Lietuvos Respublikos Seimas* (2006). [http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5\\_istorija.show5-p\\_r=3726&p\\_d=50851&p\\_k=1.html](http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3726&p_d=50851&p_k=1.html).
21. Vilmorus. „Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2018 m. balandžio 6–15 d., N = 1002“. Atlikta „Laisvos visuomenės instituto“ užsakymu. Nepublikuotas šaltinis.
22. World Health Organisation Regional Office for Europe and BZgA. *Standards for Sexuality Education in Europe* (2010). [https://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere\\_Publikationen/WHO\\_BZgA\\_Standards.pdf](https://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere_Publikationen/WHO_BZgA_Standards.pdf).

Gauta: 2021 09 30

Parengta: 2021 12 10

Vytautas SINICA

## ATTITUDES TOWARDS TEACHING ABOUT SEXUALITY IN LITHUANIAN SOCIETY

### S u m m a r y

In Lithuania, as everywhere in the world, for decades there has been a discussion on which paradigm of sexual education should be implemented, choosing between a sex education that is aimed towards protection from unwanted consequences of sexual activity, thus treating fertility as a threat, and a sexual education that seeks to promote the notion of linking sexual activity with long-term commitments, perceiving fertility as a potentiality. At its state level, Lithuania still hasn't been able to choose either of these paradigms, and to coherently implement it in the national system of education. Because of this, the absence of sexual education has created a vacuum, which non-governmental organizations, representative of either paradigm, are continuously trying to fill. The Constitution of the Republic of Lithuania establishes, that „parents and guardians shall, without restrictions, take care of the religious and moral education of their children and wards according to their own convictions“ (article 26). Teaching about sexuality falls under the domain of moral education. However, there are no researches of public opinion on the given topic. This work aims to determine, which paradigm's of sexual education underlying principles are in accord with the majority of Lithuanian citizens.

---

KEYWORDS: sexual education, sex education, teaching about sexuality, homosexuality, sexual activity, policy of education.

---

**Vytautas SINICA** – Vilniaus universiteto filosofijos doktorantas, politologas ir leidėjas. Mokslinių interesų sritys: politinės minties istorija, Europos integracija, nacionalizmo studijos, Lietuvos užsienio politika ir kultūriniai karai. El. paštas vytautas.sinica@gmail.com.

**Vytautas SINICA** – PhD student of philosophy in Vilnius University, political scientist and publisher, who specializes in history of political thought, European integration, nationalism studies, Lithuanian foreign policy and culture wars. E-mail vytautas.sinica@gmail.com.